Lino Psaila:

ir-riċerkatur li ddokumenta l-ġrajjiet ta' fuq il-baħar taż-Żwieten u oħrajn

Kitba ta' Steve Borg, Dip. Lis (Melit.), M.A. (Newcastle), PGTS (Hull)

Lino Psaila (1943-2017) huwa magħruf l-aktar kemm bħala l-kittieb ta' bċejjeċ letterarji bid-djalett Żejtuni, kif ukoll minħabba li xerred kemm seta' t-tradizzjoni tat-tajra tal-idejn, il-manuċċa fost it-tfal Żwieten, biex dan il-passatemp jibqa' ħaj. Għamel is-snin twal jirriċerka biex kiteb l-opra letterarja Il-Baħar Rasu Iebsa, li ntebagħ minn Klabb Kotba Maltin fl-1978. Huwa trabba r-raħal t'isfel fiż-Żejtun, sewwasew fi Triq San Luċjan u ħadem ta' ħaddied.

Li kieku jkollok tneħħi l-kitba devozzjonali bil-Malti, li tagħha hawn bil-ħmiel, u tifrex fuq mejda l-kotba ta' natura etnografika, li fihom jagħtu stampa ċara u bla tlaqliq tal-ħajja soċjo-ekonomika tal-poplu tagħna, tinnota li ma hemmx wisq fejn timraħ. Min hu midħla sew tal-Melitensia malajr idurlek fuq Sireni u Serenati ta' Lina Brockdorff, dwar ir-refuġjati Maltin li marru Had-Dingli matul il-gwerra, Biagio Galea b' L-Imdina ta' Tfuliti, il-kitbiet dwar Għawdex ta' Frank Bezzina u ibnu Charles, u Umbrelel fuq Tas-Sliema ta' Charles B. Grech. Hemm oħrajn, però dawn huma fost dawk l-aktar li jissemmew. Magħhom, u bi prominenza, hemm Il-Baħar Rasu Iebsa, ktieb li Psaila baqa' jirriċerka biex jikseb aktar tagħrif ġdid, anki fuq kapitli diġà miktubin.

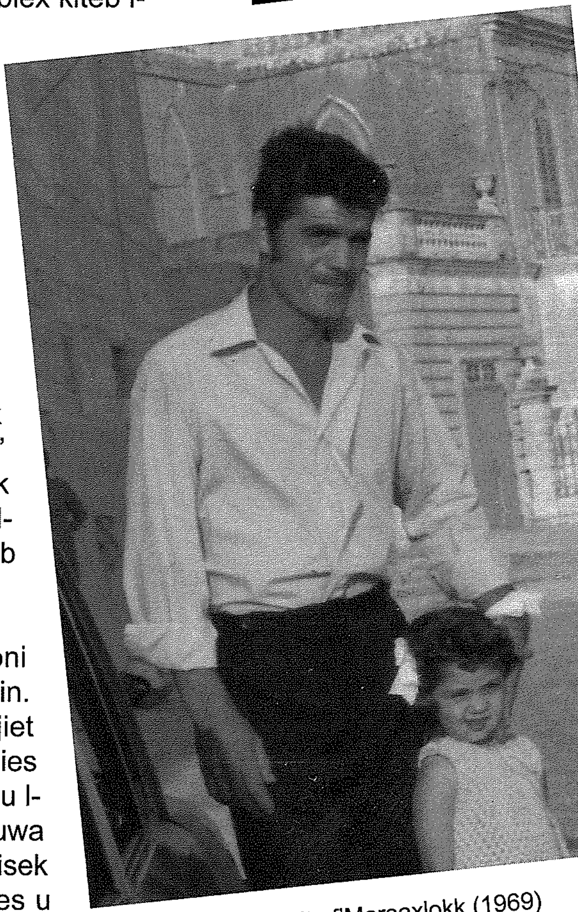

Lino ma' bintu Rita f'Marsaxlokk (1969)

Fil-fatt il-ktieb reġa' ħareġ fl-1996 u anki fl-2003, b'reviżjoni u stejjer ġodda, xi ħaġa tassew rari fid-dinja tal-kotba Maltin. Lino Psaila kien jaf dwar l-isfida li kellu, biex isawwar ġrajjiet kważi minsijin mix-xejn, billi jiġbor id-dettalji minn fomm in-nies u jagħmel il-verifiċi tiegħu f'dokumenti tal-perjodu biex ikollu l-fatti preċiżi kemm jista' jkun, ġaladarba l-ġeneru tal-kitba huwa fattwali. Hu rnexxielu janimahom bid-djalett Żejtuni u bħal qisek tistħajjel li huwa kien fiċ-ċan magħhom fuq il-baħar b'lapes u karta meta seħħew. Dan minħabba li jikteb fl-ewwel persuna.

Kważi r-rakkonti kollha huma dwar sajjieda li kellhom l-irmiġġ f'Marsaxlokk, u l-parti l-kbira kienu Żwieten jew ta' nisel Żejtuni. Bil-kitba tiegħu huwa ddokumenta bil-fatti li dawn kienu s-sinsla tas-sajd Malti. Però, ejja ma niġrux bil-ħsieb li kull sajjied Xlukkajr għandu demm Żejtuni. Kien hemm numru minnhom b'nisel Żurrieqi u dan għal żewġ raġunijiet. Wieħed għaliex iż-Żrieraq kienu kostretti jorbtu l-opri quddiem il-Magħluq tal-Ballut f'Marsaxlokk, minħabba li ma kellhomx wisgħa biżżejjed biex jirmiġġaw f'Wied iż-Żurrieq u t-tieni raġuni għaliex meta kienu jitilgħu l-pixkerija, ix-xebbiet Żrieraq kienu jiltaqgħu mat-tfajliet Xlukkajri jtellgħu l-ħut fil-kavetti. U minn hemm jitfgħu ħarsithom fuq xulxin, iqabbdu min joħtbilhom u jiżżewġuhom.

Ex-Voto dwar it-tragedja ta' April 1890.

Il-każ taż-Żwieten kien differenti. Psaila jirreferi għal kwadru ex-voto li hemm fil-knisja tal-Madonna tal-Hniena, b'rabta ma' rakkont tal-1891. Huwa jikteb: 'Dan il-kwadru jkompli jikkonfermali li l-maġġoranza

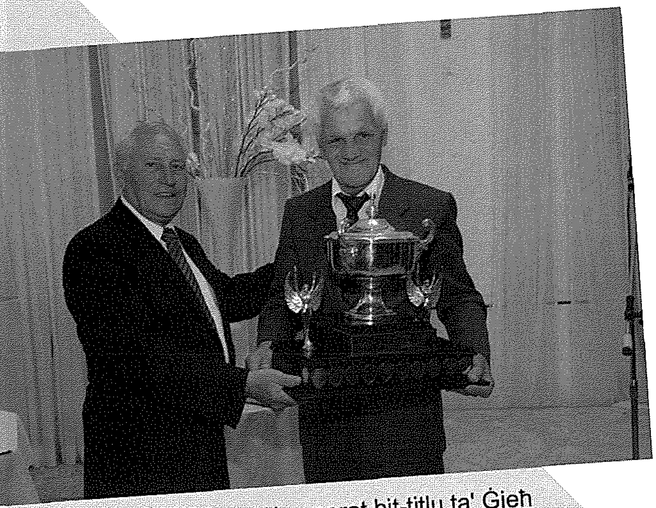

Fl-2012 kien ġie onorat bit-titlu ta' Ġieħ iż-Żejtun għall-ħidma li għamel fil-qasam kulturali u letterarju fuq livell lokali u nazzjonali, l-aktar f'dak li għandu x'jaqsam id-djalett u t-tradizzjoni tal-manuċċa

tas-sajjieda Żwieten kienu ġejjin mir-raħal ta' fuq, anzi biex inkun preċiż, dawn l-erba' sajjieda Ġużeppi Mifsud l-Imrajżi, Anġlu Degabriele, Wiġi Carabott u Ċikku Galea kienu kollha joqogħdu fi triq waħda, jew sqaq kif għadu magħruf sa llum bħala Sqaq il-Waħx.' (Psaila, 2003, pġ. 41). Il-"ħuta dejjem iddur u tarmi l-ilma minn rasha" (ibid. pġ. 42) li werwret lis-sajjieda Żwieten jaf kienet id-denfil ta' Risso (Grampus griseus), li jikber sa nofs tunnellata u rari jidher fl-ibħra Maltin.

Biex Psaila niseġ ir-rakkonti tas-sajjieda li tilfu ħajjithom, jew salvaw mill-qilla tal-baħar, huwa tkellem ma' min salva, jew inkella ma' xjuħ li ftakru dawn l-istejjer minn missirijiethom u tawh xhieda bil-fomm. B'hekk sirna nafu dwar Tonin Attard, imlaqqam Kadanja, imwieled iż-Żejtun fl-1823. Kien hu li fit-2 t'April 1841 fuq dgħajsa bi ħdax-il baħri ieħor, fosthom sitt Żwieten oħra, sab lilu nnifsu bħala r-rajjes tal-opra tal-baħar, imgħobbija tonn minn Sqallija, li kienet inqabdet f'maltemp kbir. U kien Tonin Kadanja li daħħalha fil-Port il-Kbir.

Traġedja kbira li laqtet liż-Żejtun kienet seħħet fit-23 t'April 1885. Dan meta Kamillu Incorvaja, ta' 38 sena, salpa flimkien mal-baħrin tiegħu biex iġibu tagħbija tonn minn Sqallija. Tlett ijiem wara nqabdu minn tromba kbira fuq il-baħar li għolliethom fl-arja u ġabet lid-dgħajsa rmied. Ma' Incorvaja, tilfu ħajjithom Ġorġ Mangion Il-Balla ta' 28 sena, Karmnu Agius Id-Djonis ta' 30 sena, Karmnu Abela Iċ-Ċirott, ta' 35 sena, Toni Fenech Ix-Xanfaj ta' 24 sena, Gejtu Debono Ta' Gerita ta' 39 sena, Martinu Psaila Ta' Fanali ta' 26 sena, Ġanni Carabott Il-Gardell ta' 32 sena, Grezzju Desira Ta' Grezz ta' 27 sena, Ġużeppi Aquilina Tal-Qasam ta' 25 sena, Anġlu Mifsud Tal-Haddied ta' 37 sena u Vitor Mifsud Tal-Inwiet ta' 23 sena. Salva biss Ċensu Spagnol Ta' Maltempu ta' 21 sena, li għam minkejja ferut sa Ras il-Miġnuna, fid-daħla tar-ramla ta' San Tumas. Min jaf x'luttu kbir kien hawn fiż-Żejtun u kif dan Ċensu ndiegħex għal bqija ta' ħajtu!

Psaila jsemmi wkoll lil Ġużeppi Carabott It-Trajde, li kien protagonist fi ġrajja tat-tkexkix. Dwar din il-ġrajja rriżulta li meta kitibha, kien hemm min kellu d-dubju kemm hija vera, tant li jgħidilna: 'Forsi se jkun hawn min jaħseb li hija esaġerata, iżda ngħidilkom li hija verità sagrosanta.' (op. cit. p. 31). Jeħodna lura għall-25 t'April tal-1890 meta Carabott kien fuq il-baħar ftit 'il barra minn Wied il-Għajn, u salva żewġ aħwa, Feliċ u Toni Delia li kienu fuq kajjik kważi mgħarraq minħabba ħuta kbira. Raw b'għajnejhom stess silfjun, razza ta' kelb il-baħar jaħbat għal kajjik ieħor u jiekol żewġ sajjieda Bormliżi li jgħixu Ħaż-Żabbar, Salvu Bugeja u ibnu Wistin.

Wara li Psaila kiteb din il-ġrajja, ħareġ illi fil-Mużew tas-Santwarju f'Ħaż-Żabbar hemm ex-voto mpitter mill-madonnar S. Portelli li jfakkar dan il-fatt li tkellem dwaru It-Trajde. U mhux hekk biss, imma fir-Reġistru tal-Mejtin, miktub bil-Latin mill-kappillan Leopoldu Farrugia, hemm it-tifsira tal-mewta krudili, li ġew miblugħin minn ħuta kemm il-missier u anki l-iben.

Ilaqqagħna wkoll ma' Mattew Psaila L-Akkari, Żejtuni ieħor li fl-1910 mar jgħix Marsaxlokk u li 'huwa meqjus bħala l-oriġinatur tax-xibka tal-lampuki (Coryphaena hippurus) flimkien ma' ċertu Anġlu Gravina, imlaqqam Il-Laj' (op. cit. p. 84). Jekk dan huwa minnu mela allura l-kontribut Żejtuni għas-sajd tradizzjonali jiżdied tassew. Wieħed irid jindaga aktar peress li Potoschi et al (1999) mill-Università di Messina jgħidulna li l-mod kif jinqabdu f'xi nħawi fi Sqallija hu l-istess bħal f'Malta.

Hu x'inhu l-każ huwa tajjeb li naraw min kien Mattew L-Akkari, kif ukoll il-personaġġi Żwieten li jirreferi għalihom Psaila. Min kienu Marija Farrugia Ta' Kasuba, il-familja Caruana Ta' Mastalfju, Salvu Bonnici Il-Mundulier, Saliba l-Werżieq u Ružar Galea Ta' Ċmajra? Xieraq li ritratti u dokumenti eżistenti imma sparpaljati fi kxaxen mudlama mar-raħal, ikunu arkivjati u miġburin bħala l-legat storiku Żejtuni mas-sajd Malti li Lino Psaila ħabbrek tant biex jiġbor għall-memorja kollettiva tagħna.

Biblijografija:

Potoschi, A. et al (1999) 'Sicilian dolphinfish (Coryphaena hippurus) fishery' f'Scientia Marina, 63, pġ. 439-445.

Psaila, Lino (2003) Il-baħar rasu iebsa: edizzjoni riveduta bi stejjer ġodda. Santa Venera: Klabb Kotba Maltin.

Xuereb, Paul (1998) 'Marine monster's attack off Marsascala' f'The Sunday Times, 2 t'Awissu, pġ. 44-45.

Ħajr: lis-Sur Michael Buhagiar, kuratur tal-Mużew tas-Santwarju tal-Parroċċa ta' Ħaż-Żabbar u lis-Sinjura Rita Psaila Kuhlmann, bint Lino Psaila.

Steve Borg huwa l-kittieb ta' għadd ta' kotba, fosthom Il-Maltin: għemilhom, drawwiethom, ġrajjiethom: l-ewwel volum (2017), mitbugħ minn Klabb Kotba Maltin.

Insellmu lil ...

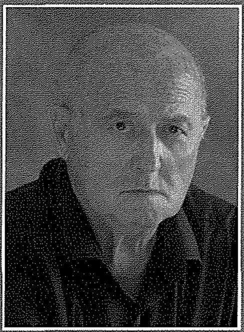

Ġużeppi Mifsud

Ikona Żejtunija. Bniedem ta' karattru uniku li kien jirrispetta lil kulħadd anke dawk li ma kinux jaqblu miegħu, pero' fuq kollox kien bniedem ġenwin għall-aħħar, ta' qalb kbira u dejjem lest biex jgħin. Fuq kollox kellu fidi kbira f'Alla.

Guzeppi kellu karriera brillanti bħala fotografu minkejja li ma kellux it-teknoloġija li għandna llum fejn jidħol dan ix-xogħol. Huwa kien ukoll impjegat bħala pustier. Barra dan kien partitarju akkanit tat-team tal-futbol tal-Brazil u f'żgħożitu għamel xi snin bħala segretarju taż-Żejtun Corinthians Football Club.

Kien kburi li huwa Żejtuni u kien jinteressa ħafna ruħu f'dak kollu li jiġi organizzat ġewwa ż-Żejtun. Kont tieħu pjaċir titkellem miegħu għaliex kien jaf jitkellem fuq bosta suġġetti attwali. Ma kienx joqgħod lura milli jagħmel il-kritika kostruttiva tiegħu fejn kien jara li l-affarijiet mhumiex sewwa speċjalment dawk ġewwa ż-Żejtun. Kellu rispett kbir lejn l-Għaqda tagħna u bosta drabi ta s-servizz tiegħu bla interessi. Bosta huma t-tifkiriet li ħallielna permezz tar-ritratti tiegħu li se nibqgħu ngħożżu. Se nibqgħu niftakruh bħala Ġużeppi l-Amerikan raġel fuq l-irġiel. Guzeppi ħalla dan il-wied tad-dmugħ nhar l-1 ta' Jannar, 2018 fl-eta' ta' 79 sena.

Id-Dama Frances Grima

Is-Sinjura Frances Grima ser tibqa' mfakkra għall-ħidma volontarja tagħha favur iż-Żejtun u ż-Żwieten. Missierha, Willie Sestito, kien flawtista mal-Banda Beland filwaqt li żewġha Karmenu kien ukoll membru u bandist tal-Beland sakemm twaqqfet il-Banda Żejtun. Infatti Karmenu kien wieħed mill-fundaturi tal-Għaqda Banda Żejtun u għal bosta snin kien Segretarju tal-istess Għaqda.

Ċertament li s-Sinjura Grima ser tibqa' mfakkra għall-ħidma volontarja tagħha mas-St. John Ambulance ta' liema ngħatat il-ġieħ bħala Dama tal-Ordni ta' San Ġwann f'Ġerusalemm mid-Duka ta' Gloucester fl-Ingilterra fl-1997.

Frances Grima għaddiet għall-ħajja ta' dejjem nhar it-2 t'Awwissu, 2017 fl-eta' venerabbli ta' 102 sena. Il-funeral tagħha kien akkumpanjat mill-Għaqda Banda Żejtun u delegazzjoni mis-Soċjetà Mużikali Beland ipparteċipat fil-korteo u l-funeral tagħha.